

**THE ISSUE OF POETIC MASTERY IN THE WORKS OF
MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ**

Alishova Aynura Baurjanovna

1st-year Master's Student Faculty of Uzbek and Russian Philology Urgench
Branch of Asian International University

Abstract

This article analyzes the issue of poetic mastery in the creative work of Muhammad Rahimkhan Soniy Feruz, a prominent representative of the Khorezm literary environment of the second half of the 19th and the beginning of the 20th centuries, Khan of Khiva and poet. Based on the poet's ghazals, divan poetry, and lyrical heritage, the use of artistic-figurative devices, achievements in the field of poetic meter and rhyme, the relationship between tradition and innovation, and the image of the lyrical hero are examined. Conclusions and suggestions are formulated based on comparison with the traditions of national classical literature and the Khorezm literary school.

Keywords

Muhammad Rahimkhan Feruz, Khorezm literary environment, classical literature, ghazal poetry, poetic mastery, literary devices, aruz meter, lyrical hero, culture of the Khiva Khanate.

**MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ IJODIDA POETIK MAHORAT
MASALASI**

Alishova Aynura Baurjanovna

Osiyo Xalqaro Universiteti Urganch filialining O'zbek va rus tillari filologiyasi
fakulteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Xorazm adabiy muhitining yirik vakili, Xiva xoni va shoir Muhammad Rahimxon Soniy Feruz ijodida poetik mahorat masalasi tahlil qilingan. Shoirning g'azaliyoti, devon she'riyati va lirik merosi misolida badiiy-tasviriy vositalarning qo'llanilishi, vazn va

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026**

qofiya san'atidagi yutuqlar, an'ana va yangilik munosabati hamda lirik qahramon obrazi tahlil etilgan. Milliy mumtoz adabiyot va Xorazm adabiy maktabi an'analari qiyosida xulosa va takliflar bayon etilgan.

Аннотация: В данной статье анализируется проблема поэтического мастерства в творчестве Мухаммада Рахим-хана Соний Феруза - крупного представителя хорезмской литературной среды второй половины XIX и начала XX веков, хивинского хана и поэта. На примере газелей, диванной поэзии и лирического наследия поэта рассмотрены использование художественно-образительных средств, достижения в области стихотворного размера и рифмы, соотношение традиции и новаторства, а также образ лирического героя. На основе сравнения с традициями национальной классической литературы и хорезмской литературной школы сформулированы выводы и предложения.

Kalit so'zlar: Muhammad Rahimxon Feruz, Xorazm adabiy muhiti, mumtoz adabiyot, g'azaliyot, poetik mahorat, badiiy san'atlar, aruz vazni, lirik qahramon, Xiva xonligi madaniyati.

O'zbek mumtoz adabiyoti tarixida XIX asr ikkinchi yarmi va XX asr boshlari alohida o'rin tutadi. Bu davr o'zbek she'riyati uzoq an'analarni davom ettirgan holda yangi badiiy izlanishlar bilan boyigan, mintaqaviy adabiy maktablar o'z xususiyatlarini namoyon etgan davr hisoblanadi. Aynan shu davrda Xorazm adabiy muhiti maxsus ko'tarilish bosqichini boshdan kechirdi va o'zbek adabiyotiga bir qator yetuk shoirlarni hadya etdi. Bu shoirlar orasida Muhammad Rahimxon Soniy Feruz alohida ajralib turadi. U Xiva xonligining oxirgi davrida hukmronlik qilgan davlat arbobi bo'lish bilan birga, iste'dodli shoir, ma'rifatparvar shaxs va madaniyat homiysi sifatida ham nom qoldirgan ulkan siymolardan biridir. Feruz ijodida poetik mahorat masalasini chuqur tahlil qilish nafaqat shoirning o'zbek mumtoz adabiyotidagi o'rnini aniqlashga, balki Xorazm adabiy maktabining o'ziga xos badiiy belgilarini ham yoritishga xizmat qiladi.

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026**

Muhammad Rahimxon Feruz ijodining tadqiqotchilar tomonidan o'rganilishi hali to'liq ekanini aytib bo'lmaydi. Sovet davrida shoirning hukmdor sifatidagi mavqei sababli uning ijodi ko'pincha bir tomonlama yoritildi yoki yetarli e'tiborga sazovor bo'lmadi. Mustaqillik yillaridan boshlab esa Feruz devoni va lirik merosi qayta o'rganila boshlandi, shoirning badiiy mahorati va adabiy ahamiyati borasida yangi tadqiqotlar yuzaga keldi. Hozirgi adabiyotshunoslik fanida Feruz ijodida poetik mahorat masalasini kompleks o'rganish, uni jahon adabiyoti konteksti va milliy mumtoz an'analar tizimida o'rganish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Feruz ijodida poetik mahoratning birinchi va eng yorqin namoyon bo'ladigan jihati uning aruz tizimi bilan ishlash mahoratidir. Mumtoz o'zbek she'riyatida aruz vazni she'r badiiyligining asosiy mezonlaridan biri sanaladi va shoirning iqtidori ko'p jihatdan aruz bahrlarini qanchalik mohirona qo'llay olishi bilan o'lchanadi. Feruz devoni tahlil etilganda, shoir aruzning eng murakkab bahrlari - ramal, hazaj, muzore, mujtass, ramazi musamman maxbun va boshqa shakllardan erkin foydalanganligi, har bir bahrning o'ziga xos musiqiyligini ma'no chuqurligi bilan uyg'unlashtira olganligi yaqqol ko'rinadi. Shoirning g'azallarida vazn ohangdoshligi va ritm tartibi qat'iy saqlanadi, har bir misraning bo'g'in tuzilishi badiiy maqsadga xizmat qiladi. Bu shoirning aruz san'atidagi yetukligidan va mumtoz she'riyat an'alarini chuqur o'zlashtirganligidan dalolat beradi.

Qofiya va radif tanlovi ham Feruz poetik mahoratining muhim ko'rsatkichlari hisoblanadi. Shoir g'azallarida murakkab qofiya tizimi va boy radiflardan unumli foydalanadi. Radifning g'azal mazmuni va musiqiyligini ta'minlashdagi roli Feruz ijodida alohida ahamiyatga ega. Shoir radif sifatida ba'zan bir so'zni, ba'zan butun bir iborani tanlaydi va bu radifning har g'azalda yangi mazmun chizgilarini yuzaga chiqarishini ta'minlaydi. Bunday yondashuv shoirning so'z tanlashdagi nozik didini va mumtoz she'riy texnikani mukammal egallaganligini ko'rsatadi.

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026**

Badiiy-tasviriy vositalarning boy va xilma-xil qo'llanilishi Feruz ijodida poetik mahoratning yana bir muhim qirrasini tashkil etadi. Shoir tashbih, isti'ora, kinoya, mubolag'a, tazod, talmih, tajnis, iyhom, husni ta'lil, ta'kid va boshqa ko'plab mumtoz badiiy san'atlardan keng foydalanadi. Bu san'atlar shunchaki bezak vazifasini bajarmaydi, balki she'r mazmunining ko'p qatlamli badiiy strukturasi shakllantirishga xizmat qiladi. Feruz g'azallarida bir misrada bir necha badiiy san'at uyg'un qo'llanilishi, ularning bir-birini ma'no jihatdan to'ldirib turishi shoirning yuksak badiiy didini namoyon etadi. Ayniqsa, tajnis va iyhom san'atlari Feruz ijodida o'ziga xos badiiy effekt yaratadi: bir so'zning bir necha ma'noda kelishi g'azalga ramziy chuqurlik baxsh etadi va o'quvchini matnni qayta-qayta o'qishga, har gal yangi ma'no qatlamini topishga undaydi.

Mumtoz obrazlar va ramzlar tizimini Feruz o'ziga xos tarzda boyitdi. O'zbek mumtoz she'riyatining an'anaviy obrazlari - gul va bulbul, sham va parvona, soqiy va may, ko'zgu va aks, dilbar va oshiq, vasl va hijron kabi ramzlar Feruz g'azallarida shunchaki takrorlanmaydi, balki shoir hayotiy tajribasi va falsafiy qarashlari prizmasidan o'tib yangicha mazmunda namoyon bo'ladi. Masalan, an'anaviy oshiq obrazi Feruz ijodida ko'pincha hukmronlik yukini his etgan, davlat g'amini chekayotgan, ayni paytda ilohiy muhabbatga intilayotgan lirik qahramon obrazi bilan uyg'unlashadi. Bu obrazning ko'p qatlamliliigi shoir ijodiga maxsus ruhiy chuqurlik baxsh etadi.

Lirik qahramonning ichki dunyosini tasvirlash mahorati Feruz poetik iqtidorining alohida belgisi hisoblanadi. Mumtoz adabiyotda lirik qahramon ko'pincha umumiy va idealizatsiya qilingan obraz sifatida tasvirlanadi, biroq Feruz g'azallarida bu obraz aniq tarixiy va shaxsiy bo'yoqlarga ega. Lirik qahramon ham oshiq, ham ma'rifatparvar inson, ham mas'uliyat his etayotgan hukmdor, ham tasavvuf yo'lining yo'lovchisi sifatida namoyon bo'ladi. Bu ko'p qirralilik shoirning hayotiy tajribasi, salbiy va ijobiy kechinmalari, davlat boshqaruvidan kelib chiqqan o'ylari hamda ma'naviy-falsafiy

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026**

izlanishlari natijasidir. Feruz lirik qahramonining bunday boyligi shoirning shaxsiy uslubini boshqa mumtoz shoirlardan ajralib turishini ta'minlaydi.

Ma'rifatparvarlik motivlari Feruz ijodida alohida mavqega ega bo'lib, bu shoirning poetik mahorati doirasida g'oyaviy yetuklikni belgilab beradi. Shoir she'rlarida ilm-ma'rifatga da'vat, jaholatga qarshi tanqid, axloqiy poklik tarannumi, insoniylik va adolat tuyg'ulari ustuvor o'rin tutadi. Feruz hukmdor sifatida o'z davrida Xivada bosma kitob nashrini yo'lga qo'yish, kutubxonalar tashkil etish, ilm-fan va san'at vakillarini qo'llab-quvvatlash kabi muhim ma'rifiy ishlarni amalga oshirgan. Bu ma'rifatparvarlik faoliyati uning ijodida ham o'z aksini topadi: shoir she'rlarida ilm o'rganish, kitob o'qish, ma'naviy kamolotga intilish g'oyalari yorqin ifoda etiladi. Bu jihatdan Feruz o'zbek ma'rifatparvar adabiyotining yetuk vakili sifatida namoyon bo'ladi.

Tasavvuf falsafasining ta'siri Feruz ijodida muhim o'rin tutadi va shoir poetik mahoratining metafizik chuqurligini belgilab beradi. Mumtoz o'zbek she'riyatida tasavvuf ramzlari va falsafiy qarashlari deyarli barcha yirik shoirlar ijodida uchraydi, biroq har bir shoir bu an'anani o'ziga xos tarzda talqin qiladi. Feruz tasavvuf ramzlarini ishlatishda Alisher Navoiy, Boborahim Mashrab, Sufi Olloyor kabi salaf an'anasini davom ettiradi, ammo ularni shaxsiy ruhiy tajribasi orqali yangi mazmun bilan boyitadi. Shoir g'azallarida ilohiy muhabbat, fano va baqo tushunchalari, ma'rifati ilohiy izlanish kabi tasavvuf mavzulari nozik badiiy talqinda namoyon bo'ladi.

Feruz ijodining yana bir muhim xususiyati uning Xorazm musiqiy san'ati bilan organik bog'liqligidir. Shoirning ko'pchilik g'azallari Xorazm an'anaviy maqomlari va xalq qo'shiqlariga asos bo'lib xizmat qilgan. Aynan Feruz homiyligida "Olti yarim maqom"ning tartibga solinishi, "Feruz" maqomining shakllanishi va Xorazm musiqasining notalashtirilishi amalga oshirildi. Shoir g'azallarining vazni, so'z tanlovi va ohangdorligi musiqiy ijroni hisobga olgan holda ishlangan. Bu Feruz she'riyatining xalq orasida keng tarqalishini, og'izdan og'izga o'tib bugungi kungacha mumtoz qo'shiqchilik repertuarining muhim qismi bo'lib qolishini ta'minladi.

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026**

Xorazm adabiy maktabining o‘ziga xos belgilari Feruz ijodida yaqqol namoyon bo‘ladi. Tabiiyki, mumtoz o‘zbek adabiyoti yagona an‘ana doirasida rivojlangan, ammo mintaqaviy adabiy maktablarning o‘ziga xos uslubiy belgilari mavjud. Xorazm adabiy maktabi xalqona soddalik bilan mumtoz murakkablikning uyg‘unlashishi, musiqaviy ohangdorlikka alohida e‘tibor, ma‘rifatparvarlik motivlarining ustuvorligi va falsafiy chuqurlik bilan tavsiflanadi. Bu xususiyatlarning barchasi Feruz ijodida o‘z ifodasini topadi va shoirni Xorazm adabiy maktabining yorqin vakili sifatida belgilaydi.

Feruz ijodida an‘ana va yangilik munosabati alohida o‘rganishga arzigulik masaladir. Shoir mumtoz an‘analarni chuqur o‘zlashtirgan, Alisher Navoiy, Lutfiy, Bobur, Mashrab, Munis va Ogahiy kabi salaflar tajribasini puxta egallagan. Ayni paytda u an‘analarni shunchaki takrorlash bilan cheklanmaydi, balki ularga shaxsiy va davriy bo‘yoq baxsh etadi. Feruz g‘azallarida XIX asr ikkinchi yarmi Xorazmining tarixiy, ijtimoiy va madaniy muhiti aks etadi, shoirning shaxsiy tajribasi va davlat arbobi sifatidagi mas‘uliyati uning lirikasiga o‘ziga xos rang beradi.

Xulosa qilib aytganda, Muhammad Rahimxon Feruz ijodida poetik mahorat masalasi ko‘p qirrali va boy mavzu bo‘lib, uni chuqur tahlil qilish o‘zbek mumtoz adabiyoti tarixidagi muhim bir bosqichni yoritishga xizmat qiladi. Shoirning aruz san‘atidagi yetukligi, qofiya va radif tanlovidagi nozik didi, badiiy-tasviriy vositalarning xilma-xil qo‘llanilishi, mumtoz obrazlarni yangicha talqin qilishi, lirik qahramon obrazining ko‘p qirraliligi, ma‘rifatparvarlik motivlarining ustuvorligi, tasavvuf falsafasi bilan organik bog‘liqligi va musiqiy san‘at bilan uyg‘unligi Feruzni o‘zbek mumtoz adabiyotining yetuk vakili sifatida belgilab beradi. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida belgilangan milliy meros va ma‘naviy qadriyatlarni qayta tiklash hamda yosh avlodga yetkazish vazifalari kontekstida Feruz ijodini kompleks o‘rganish, uning asarlarini ilmiy izohlar bilan nashr etish va xorijiy tillarga tarjima qilish dolzarb ishlardan biri hisoblanadi. Bu nafaqat o‘zbek adabiyotshunosligini boyitadi, balki

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026**

Xorazm adabiy maktabi an'analarini saqlash va jahon adabiy hamjamiyatiga tanitishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi, 2022.
- Yusupov O. Feruz - shoir va davlat arbobi. Toshkent: "Fan", 2022.
- Komilov N. Tasavvuf va mumtoz adabiyotda badiiy ramzlar tizimi. Toshkent: "Movarounnahr", 2021.
- Qosimov B. Xorazm adabiy muhiti va Feruz ijodi. Urganch: "Xorazm", 2023.
- Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat lug'ati. Toshkent: "Sharq", 2021.
- Matyoqubov O. Xorazm musiqiy merosi va Feruz an'analari. Toshkent: "San'at", 2022.

